

Osmá přednáška: Reformace: hledání ztracené nevinnosti**10. dubna 2003**

Minule: Dokončit z minula: křesťanský radikalismus – Středověk jako věk ideového monopolu – Dělna práce: lidé ve světě a *atheletes fidei* – světec a rytíř – Augustine: Bůh jako prvotní dané – Odtud problém zla – Tomáš: aristotelský přirozený svět jako prvotně dané – odtud problém existence boží

Osnova na dnešek: Dokončit z minula: Tomášova syntéza – Dokazování Boha - Soumrak středověku: reformace a renesance – Reformace: hledání prvotní čistoty – Reformace jako odvrát k prožitku – Teologické základy: teologie vděčnosti – Etika protestantismu, etika kapitalismu – Radikalismus, fundamentalismus, fanatismus

(i) Dokončit z minula:

[Končili jsme pojetím zjevení: zjevení už ne jev, nýbrž text s Boží zárukou správnosti]

Augustin a Tomáš

Problém je vždy křesťanská rozpolcenost:

povolání k věčnosti a povolání ke službě ve světě a světu
skutečnost Boha a skutečnost světa: ani jedno není zdání

Augustin vychází z Boha: setkání s Bohem, základní skutečnost křesťanského radikalismu
 od toho se dopracovává k světu, proto pro něho zlo problém

Tomáš vychází od světa, základní skutečnost křesťanské umírněnosti
 dopracovává se k Bohu, proto pro něho existence Boha problém

Tomášovo řešení: rozdělení skutečnosti a vědění na „přirozenou“ a „teologickou“
 („nadpřirozenou“ až později, ale napřed muselo vzniknout pojetí soběstačného
 „přirozeného“ světa, než mohlo být něco „nadpřirozené“)

Aristoteles může mít pravdu o přirozeném světě, jenže poznání přirozeného světa,
 platné o sobě, nám nepoví o posledním účelu člověka

V přirozeném světě je to jen štěstí, jako každý jiný živočich – zdravé fungování
 Zjevení nás učí, že máme vyšší úděl, věčnou blaženost, k kterou můžeme
 dosáhnout díky boží milosti a svátostem

Tomáš přijímá svět podle Aristotela, ale s pomocí boží vystupuje nad něj do
 nadpřirozeného světa

Tím řeší rozpor mezi světem a královstvím božím
 každý má své místo – před smrtí a po smrti, na zemi a na nebesích
 každodenní život je legitimní jak je, nebouříme se proti němu
 avšak vystupujeme výš

proto je možná i přírodověda prostá otázek hodnoty:
 je možné budovat jadernou bombu a neptat se na etiku jejího užití

Tady nás přerušilo zvonění: začínáme nedokončeným novým materiálem

Proto pro Tomáše není zlo problém, jako pro Augustina
 pro Augustina východisko je Bůh a jeho stvoření – proto problém: kde se ve světě
 stvořeném dobrým všemohoucím bohem vzalo zlo?

Pro Tomáše východisko je přirozený svět, jak jej popisuje Aristoteles
 v tomto světě je zlo prostě dané:

tak tomu je, tak se věci mají
zlu chceme čelit, pomáhat jeho obětem, ale nelámeme si hlavu, jak vstupuje
do světa. Zlo prostě je.

Problém pro Tomáše je, jak se z tohoto přirozeného světa dostaneme
k nadpřirozenému, tedy od světa k Bohu
Proto zatím co Augustin píše obhajoby Boha proti zlu,
Tomáš sestavuje argumenty pro existenci Boží
Augustin se jimi nezabývá: Bůh je prvotním daným, problém je zlo
jenže protože T. vychází ze světa, daným je zlo, problém existence
Boha

Argument ontologický je podle Augustina:
Bůh je to nejdokonalejší, co si můžeme představit, neexistující Bůh by byl
méně dokonalý, tudíž Bůh musí existovat

Argument teleologický (z aristotelské teleologické fyziky)
všechno k něčemu směřuje, nakonec k Bohu
Argument z první příčiny (z atomistické příčinné fyziky)
Pohyb není bez příčiny, musí být první nehybný hybatel (příklad)

Problematické: chceme říci, že bůh existuje? Existovat znamená vyskytovat
se v časoprostoru, to Bůh ne
Argumenty jsou pokusy vyjádřit hluboce prožitou skutečnost, Bůh JE.

[Skotistický argument: je možné, že Bůh existuje, ale to je možnost,
která by nás nikdy nenapadla, kdyby Boha nebylo.]

Naše středověké dědictví

Veliká syntéza křesťanského radikalismu se všedním světem
Poskytuje rámec, ze kterého rosteme: nový základ po rozpadu Říma

Údobí, kdy církev zaujala vedoucí úlohu ve společnosti
díky tomu zachránila civilizaci, ale zároveň ji zkreslila
(Citujme Lorda Actona)

paradoxně ponese ovoce ve dvou hnutích, které středověk popírají, v reformaci a renesanci
Jenže není to vždycky tak? Teprve když se zlomí absolutní nárok nového hnutí může
jeho příspěvek dojít ke cti

Francouzská revoluce – až po Waterloo oceňujeme demokracii
Ruská revoluce – až po pádu oceňujeme důraz na společné dobro

Dnes: hledáme démanty v popeli

(ii) Soumrak středověku

Reformace: počátek českého národního společenství

tzv. „národ“ není biologická, faktická skutečnost, nýbrž ideální
společenství lidí, kteří si jsou vědomi sounáležitosti

Ve středověku dynastické a zeměpisné (zemské)

Reformace vytváří vědomí jazykové pospolitosti.

Ne, obrození na ni nenavazuje. Pobělohorská normalizace vymazala vědomí evangelické
minulosti, návrat k evangelické církvi se nekoná

Novodobá totožnost vychází z osvícenství (Hroch, *Na počátku národní existence*)

Středověk vytvořil syntézu, architekturu neměnné společnosti

Základní předpoklad: Zákon boží, přírodní, rozumový pevně zakotvený v návyku

Nové jako prohřešek, staré jako posvěcené

Jenže život vytváří nové formy: vzniká stav trhovců a řemeslníků, města
 K IV zmrazí mzdy, ale inflace postupuje – středově vytváří vlastní výbušnou nálož
 Ostatně každý systém založený na neměnnosti tak činní
 K tomu přispívá polarizace – **aristokratický a demokratický postoj** se formují v pozdním
 středověku

Stěžejní otázka na pokraji nového věku:

**Jak vyvážit nárok všech na podíl na věcech veřejných (ie. na plnohodnotné lidství)
 s nárokem výbornosti (vzdělanosti a odbornosti potřebných ve správě věcí veřejných)?**

Středověk vyloučil nárok všech hierarchickým uspořádáním společnosti. S pozvolným hroucením
 hierarchie se problém vrací. (Podzemní hnutí vylučují nárok odbornosti! Problém kléru v
 protestantismu)

Době se problém jevil jinak: zhroucení hierarchického uspořádání ve vlastní korupci
 bezohledné kořistění bohatých a mocných vytváří bídu бедných
ale Bible zpochybňuje bezpráví polarizace: i chudák je člověk, za něhož Kristus zemřel
 V Bibli přežívá odkaz křesťanského radikalismu, četba Bible podněcuje vzpouru

Míra korupce viděná očima Bible volá po nápravě
 Vznikají dvě očištná hnutí, **reformace a renesance**, která usilují o návrat ke ztracené čistotě
 (v tom jsou obě středověké: návrat k prvotní dokonalosti, ne pokrok k zlepšení:
 teprve osvícenství se zaměří na pokrok, ref a ren se zaměřují na návrat)

Reformaci jde o návrat k prvotnímu náboženskému zážitku
 tím se rozumí prvotní církve, ale také prvotní texty (proto překlady Bible) a prvotní
 prožitky (proto různé blouznivci našich hor)

Renesanci jde také o návrat, avšak k prvotní kulturní čistotě
 k římské a řecké kultuře, nezkažené náboženským tmářstvím
 Elita ducha má oprostít společnost od tmářství právě blouznivců, masy pověřčivých

Reformace demokratická, protože náboženský zážitek je otevřený všem
Renesance aristokratická, protože klasická kultura je jen pro vzdělané
a tato polarita mezi nárokem všech (věřící) a potřebou odbornosti provádí Evropu
dodnes, přes Franc. revoluci

Napětí, které nelze řešit useknutím jednoho pólu:
 společnost potřebuje účast všech jako zdroj a jako obranu proti korupci moci
 společnost potřebuje výbornost vzdělaných proti populismu
 Účast všech a výchova k výbornosti: o řešení se pokouší Komenský
 pokusem začlenit všechny do výchovy k výbornosti
Ideál vševýchovy je všenáprava (i dívky se učí číst ☺)

* * *

Reformace i renesance ovoce středověku: naplnění a ukončení

Středověk, renesanční označení pro věk mezi pádem římské civilizace a obnovou
věk, který se jevil jako doba temna
Řím vybudoval „moderní“ civilizaci, městskou, se složitou infrastrukturou
Ta se rozpadla, nová civilizace začíná se znovuzrozením měst ve dvanáctém století

Je civilizace městská záležitost: uvolnění času na reflexi!

Nová civilizace vzniká v 16. století z reformace, renesance, osvícenství,

vrcholí atlantickou civilizací, může skončit jejím rozkladem
(Vznik jediné světovládné velmoci se vnitřní korupcí
blahobyt nevyzývá k sebepřekročení, jen sebeuspokojování)

Středověk jako věk mezi středomořskou a atlantickou civilizací

Jeho závěrečná fáze, pokus o návrat k čistotě

Reformace rozbíjí monopol Říma, renesance rozbíjí monopol křesťanství

*Přesto ren a ref nejsou novověk: neznají atomický mechanismus, považují za zjevně
daný **smysluplně uspořádaný svět, prolnutý hodnotou a smyslem, v zásadě
pochopitelný***

Zásadou porozumění není příčina a následek, nýbrž smysl a řád

(ořechy na mozkové onemocnění, čočka na oční – jsou si podobné)

Věk reformace a renesance – šestnácté století – věk svěbytný

*náboženská svoboda a svoboda myšlení rozkvétají, ještě nenesou plody dogmatismu a
scientismu*

* * *

Středověk usiloval o stabilitu, ren a ref o návrat k prvotní čistotě, novověk o pokrok

překonání hříchu pro reformaci, překonání morální pokleslosti

pro ren, překonání kulturní pokleslosti

cílem je harmonie člověka s (božím) řádem všehomíru

*(Novověk se vyznačuje úsilím o podmanění světa, začíná větou „Vědění je
moc“*

morální i hmotnou pokleslost chce překonat hmotným rozvojem
klíčem k naplnění života – dříve „spása“, nyní „štěstí“ – je úsilí o
osobní blahobyt
(ne blaženost, nýbrž blahobyt: viz rozdíl!)

* * *

(iii) Reformace: hledání prvotní čistoty

Přejímá středověký křesťanský rámec:

svět jako svět boží, naplnění lidského života je život v království božím na onom světě

Klíč ke spasení má církev, která disponuje svátostmi i slovem božím

Bůh požaduje svátosti a životosprávu podle slova Božího

Korupce církve na konci středověku (světskost, tři papežové) vede k přesvědčení, že
církev neplní své poslání, nezaručuje spasení

ponechává si půl svátosti, znehodnocuje ji hříšným životem

Očista církve jako základní reformační program – zaručit spasení (naplnění života)

dostupem k prostředkům spasení

Ve tří vlnách:

Husité: očista římské církve: kalich, bible, bezúhonná životospráva

Luteráni a anglikáni: budování nové církve, která zaručí dostup

radikálové: nahradit církev sebespravujícím shromážděním věřících

Reformace nebyla předejrou moderny ani sociální revolucí

Byla pokusem o obnovu křesťanství, ne věrouky, nýbrž křesťanského prožitku

Nástrojem je tu **demokratizace pravdy**:

pravda není majetkem církve, nýbrž „majetkem“ věřících

Bůh není v paláci či v chrámu, je mezi námi

Výčitka teologické povrchnosti oprávněná: reformace, tak jako křesťanství, neusilovala především o budování teologických konstrukcí, nýbrž o novou událost, nový prožitek

Jako prvotní křesťané, reformátoři prožívali novou skutečnost: žijeme v království božím

Přesun důrazu z dogmatu na prožitek

Přesunem důrazu z dogmatu na prožitek reformace zpochybňuje dělbu práce mezi laikem a světcem/rytířem

Zas se probouzí radikalismus: reformátoři žijí v království božím, odmítají kompromis se světem. Žijí sub specie aeterni, pod zorným úhlem božím

Příklad Jan Hus

Vyvrcholení reformace není v rozšíření luterské nauky nýbrž ve vyhocení osobní zbožnosti

Sociální dopad radikální reformace: růst demokracie

Demokracie se ujímá tam, kde se rozvinula reformace v kalvínském smyslu, s důrazem na osobní zbožnost

Ačkoliv reformátoři demokraty nebyli: *usílovali o pravdu, ne o toleranci*

Pravdy každému přejte = bible v evangelickém výkladu!

a demokracie vyrůstá z tolerance, diskuse, kompromisu, a společného přijetí odpovědnosti za dlouhodobí společné dobro

Kdo byli radikální reformní věřící? (V Anglii puritáni)

Obvyklá představa: úzkoprsí perfekcionista, nutí druhé k dokonalosti (sami často nedokonalí)

Kdo skutečně? Lidé přesvědčení, že žijí v království božím

proto pokus o nový začátek v Americe, podle Isaiáše

(iv) Teologické základy reformačního radikalismu (kalvinistického i jesuitského):

Rozpor mezi slávou boží a lidskou bídou

člověk zasluhuje jen zatracení, kdyby bylo podle zásluh trpěli bychom

I to nejhorší je jen to, co zasluhujeme

Nejsme schopní dosáhnout spásy/naplnění – všechno je nezasloužený dar

Nemáme „práva“, nemáme oprávněné nároky

zatím co konsumní věk předpokládá že máme „právo“ na všechno

radikální reformace předpokládá, že nemáme „právo“ zhora na nic

Jenže pro ně je to důvod k radosti: ač zasluhuji zatracení, mám tolik dobrého

A nejen to, mám zcela nezaslouženou naději na věčnou spásu, protože Bůh ji

předurčil několika vyvoleným

(NIKDO ji nezasluhuje, přesto někomu ji Bůh dal)

Proto dvojí důvod ke konání dobra

z vděčnosti – a abych se ujistil, že patřím k vyvoleným, neboť jen oni jsou schopní konat dobro.

(„Učení o dvojím předurčení je zdrojem nevýslovné útěchy.“)

(v) Etika kapitalismu a etika protestantismu

Jak rozumět spojení mezi reformačním radikalismem a novodobou demokracií?

Paradox všech determinismů

Determinismus je útěchou, protože zaručuje dlouhodobý úspěch
(Marx: nakonec přijde revoluce)
Ale člověk se na něm může podílet, z vděčnosti – a být si jistý úspěchem!

Tak jak funguje:

Max Weber: rad.ref. věřící hromadí poklady na zemi jako důkaz svého předurčení pro věčnou blaženost, proto pracuje rád – („protestant work ethic“ – evangelická etika práce, na rozdíl od aristokratické etiky zahálky
S tím už jsme se setkali: hebrejské vnímání práce jako božího povolání

Max Weber nechápal, že pro rad.ref. Bůh posvěcuje všechnu činnost:
žiji z radosti a vděčnosti před tváří Boží
už se mi dostalo spásy, teď všechno dělám z vděčnosti
před tváří boží mi neprojde šlendrián

Radikální reformace: dělat vše z radostné vděčnosti před tváří boží

To není etika kapitalismu

Ten usiluje o hmotný zisk samotný: duch kapitalismu vyrůstá z přesvědčení, že hmotný zisk může zaručit naplnění (spásu)

Oproti tomu rad.prot. věří že spása je otázkou vztahu k Bohu, nezasloužený dar na hmotném zisku nezáleží, **záleží na službě**

Etika kapitalismu: život jako zápas o „štěstí“ – životní naplnění hmotnými prostředky

Etika protestantismu: život jako služba z vděčnosti
služba bohu vyžaduje to nejlepší, proto úspěch i ve světském podnikání, ale výsledky rozdává na dobročinnost!
(porovnej stoický život jako služba rozumu v Římě)

Tam, kde převládla protestantská etika, vyvinula se prosperita, ale ne kapitalismus, nýbrž demokracie se sociálním a ekologickým svědomím

(vi) Základní náboj protestantského. radikalismu

ne Weberova „protestantská etika“, nýbrž vědomí života sub specie aeterni – prvotní vědomí křesťanského radikalismu

Proti dělbě práce mezi obyčejným a atletem víry (středověk)
kapitalismus (vláda ekonomicky mocných) je aristokratický, jen aristokracie průbojnosti, ne dědičná
protestantismus demokratický: všichni mají přístup k Bohu, Bůh přistupuje ke všem

Kapitalismus a konsumní společnost vyrůstají ze spoštění věčnosti na všednost

Reformace: spása na tomto světě
moderna: spása *prostředky tohoto světa*
v tom spoštění

Z protestantismu vyrůstá demokracie jako samospráva svobodných a odpovědných, se sociálním a ekologickým svědomím

Demokracie: Přijetí odpovědnosti za dlouhodobé společné dobro všemi

Puritanismus o ni neusiloval

byl teokratický, vláda pro lid, ale ne lidem, nýbrž „Boží“ vůlí (vůli zbožných)
avšak vychovával lidi na setrvačnické (brčadlo), ne na radar
radaroví lidé vytvářejí hrůzu davu
setrvačnickoví lidé společenství diskutujících

Dále, radikalismus reformace popřel hierarchii
zásadní rovnost všech před Bohem, z toho rovnost před zákonem

Dále, všeobecným vzděláním vytvořilo občany pro demokracii na rozdíl od jesuitského gymnasia, které se snaží vychovat elitu

Dále, před Bohem nikdo nenese odpovědnost za druhého, každý sám před Bohem, nikdo nemá právo rozhodovat o druhém, ani pro jeho dobro: proto společenství svéprávných, ne pánů a dětí

Úcta k druhému: nikdo nemá právo rozhodnout o nás bez nás, tak jako Bush za Irák: že americká okupace stojí za hrůzy války

Následek: ač rad.ref. neusiluje o demokracii, vytváří pro ni předpoklady

* * *

(vii) Protestantismus, fundamentalismus, fanatismus

Jenže co s rigorismem reformačního a ostatně i obecně křesťanského radikalismu?

Zavání fanatismem a smrtí, potlačením vší radosti

Problém všeho radikalismu: otevírá se fanatismu

[V křesťanství mu brání nutnost kompromisu s láskou!]

Sociologické vysvětlení:

Fanatismus je protest bídy proti nesmyslnému přepychu s rostoucí polarizací roste i vzpoura prostých lidí – prostý oděv, prostý život kde společnost nevyrovnává extrémní polarizace tam nejprve dožadování podílu, pak radikalismus: když ne pro všechny, tak raději pro nikoho

Jenže dynamiky puritanismu je jiná:

Jejich radikalismus není určený vztahy tohoto horizontálního světa bohatých a chudých

Vychází z přesvědčení, že puritán, jako ranný křesťan, žije v jiném světě, v království Božím, kde je skromnost zcela normální, protože člověka naplňuje něco jiného než nabývání majetku

Jenže i puritán žije ve starém podlém světě (MLK a ženy!), svádí zápas se světem v sobě – z toho zápasu vychází fanatismus, věčné pokušení pro radikalismus

Proto systematická otázka:

Radikální demokracie obsahuje možnost fanatismu – je lépe vyhnout se radikální demokracii a spokojit se s životem v průměru?

Problém je vždy dilema všeho idealismu:

idealismus poměří to, co je, tím, co by mohlo být, odmítá, to co je, ve jménu toho, co by být mohlo – jenže to není

je lépe neriskovat idealismu, spokojit se s tím, co je, třeba bezpráví, raději než riskovat? (např. vyloučení chudých)

Jedna strategie našich dějin: *konservatismus*. Zakonservovat to, co je, neriskovat jakoukoliv změnu. To byla politika F I., FJ I. Ke změně nedošlo, Rakousko se stalo neschopné adaptace, obměny, zkornatělo

Druhá strategie našich dějin: *revolucionismus*. Odmítnout to, co je, smést starý podlý svět, změnit vše. To byla politika NSDAP, KSČ

Tato polarizace, tento cyklus represe-revoluce-represe ad inf. celosvětový

Evropská zvláštnost je právě **reformace – pokus o průběžnou obměnu** – to je vlastní smysl reformace. Průběžná obměna, která předchází nutnosti výbuchu

Reformní hnutí nejsou „pravé křídlo revoluce“ nýbrž její nejsilnější odpůrci
Proto komunisté označovali soc. dem. za „sociálfašisty“
Věděli, že s ultrapravicovými stranami si to rozdají, soc dem brala vítr z plachet.
Podobně obrodná hnutí v církvi, ve všem

Všude ve světě: převládající hnutí, názor, potlačuje opozici
„Živý opoziční politik“ je protimluv
Proto periodické výbuchy, pak represe

Evropa uznává nesouhlas jako platnou formu účasti – to je reformační dědictví

Proto možnost vyslechnutí různých názorů, diskuse a dohody

Je to možné? Raději se ptáme, bylo to možné?
Ano, k průběžné nápravě dochází
V reformovaných zemích, pak ve Francii, nejpozději ve středozemí

Trojí dědictví reformace:

radikální: hněv Hospodinův proti nepravosti, ochota měnit

útěšnou: Hospodin hojí, umožňuje smíření

nápravné: průběžná obměna, re-formatio

Není jen evangelická, je evropská, včetně Františka z Assisi, Loyoly, Jana XXIII

Demokracie buduje na nápravném odkazu reformace

Reformace, přesněji ochota k průběžnému reformování, je základním znakem Evropy
jehož nepřítomnost označuje Latinskou Ameriku s cyklem revolucí a represí

Reformace začala jako pokus o návrat k čistotě prvotní církve
stala se podnětem k průběžnému re-formování

Nese v sobě přesvědčení, že svět není neměnný, že je možné jej změnit
a že Bůh sám je na straně úsilí o změnu: **může být i jinak**

Nese v sobě přesvědčení, že naplnění života (spása) je možná i na tomto světě,
nejen v jakém si záhrobí: **může být dobře i zde**

Nebezpečí: iluze, že toho lze dosáhnout prostředky tohoto světa
hmotný blahobyť přinase mír v duši???